

KÖNNYEK NÉLKÜL SÍRTUNK

**Gideon Greif: Könnyek nélkül sírtunk
(Európa Könyvkiadó, Budapest, 2016)**

Beszélgetés Katona Ágnessel, a kötet szerkesztőjével

Mindenekelőtt a szerkesztőre lennék kíváncsi. Mikor néhány nappal ezelőtt beszélünk, fölajánlottam, hogy találkozhatunk a pályaudvaron. Erre azt válaszolta, hogy gyerekkorában többé-kevésbé Balatonfüreden töltötte a nyarait, először szeretne egy nagyot sétálni. Megvolt a séta?

Természetesen. Megérkeztem a két órás vonattal, vételeztem két liter savanyúvizet és kétszer körbejártam a reformkori városrészt. Merthogy ez a gyerekkorom. És annyira a gyerekkorom, hogy nagyapám – nem mondom meg, hogy hány évvel ezelőtt – vásárolta meg részben Lóczy Magdának, Lóczy Lajos lányának a nyaralóját. Tehát én nyaranta együtt nyaraltam Lóczy Babával – merthogy nekem Baba néni volt – és a mai napig emlékszem a kismotorra, a biciklire és arra, hogy sajnos hetente négyszer kénytelen volt átrohanni Tihanyba lovagolni. És aztán anyám felhívta rá a figyelmet, hogy ácsi, a család és Füred kapcsolata sokkal régebbi, mert az ő nagymamájának a nagybátyja volt Vaszary Kolos titkára. És itt nyaralt minden nyáron a Vaszary-villában. Amikor ott még reverendában futkostak a nyaralók. Úgyhogy Füred a szívem csücske a mai napig és nagyon nagy élvezettel jártam körbe. Megállapítottam, hogy gyönyörűen rendbe hoztak nagyon sok mindent, néhány, szívemnek nagyon kedves házat lebontottak és helyette szép, nagy újak épültek, de hát az élet változik és a környezet is változik.

A magyar könyvkiadásban külön helyet foglalnak el a zsidóság második világháborús deportálásával foglalkozó kötetek. Ezek megjelenésére általában rögtön reagál a világ, ugyanígy a külföldön megjelenő, hasonló tematikájú könyvek is belátható időn belül megjelennek Magyarországon. Egyszóval elég nagy háttéranyag érhető el és használható. Mielőtt még rátérnénk Grief interjúkötetére utazzunk egy kicsit vissza az irodalomtörténetben, a II. világháború végéig; mint szerkesztő, gondolom, hogy valamilyen szinten foglalkoznia kellett az előzményekkel is.

Én azokkal a könyvekkel foglalkozom, amiket megkapok, hogy „és ezt te fogod szerkeszteni”. De hát azért ezekben elég sok II. világháborús, illetve holokausztos könyv szerepel. Valamiért ezek engem találnak meg. Visszatérve még egy picit, könnyen meglehet, hogy azért olyan érdekes a külföldnek a magyar gondolkodás a Holokausztról, mert nálunk maradt meg a legnagyobb egybefüggő zsidó népesség. A megszállt országok közül – arányaiban – messze itt maradt életben a legtöbb zsidó. Mert a pesti zsidóságot már nem deportálták. Mert azelőtt leállították a deportálásokat. És ez nem hiszem, hogy vigasztalja a vidéki zsidóságot, de ezzel együtt sokkal nagyobb százalékban maradtak

életben magyar zsidók, mint például lengyel zsidók. Tízennéhány évvel ezelőtt jelent meg Fenyvesi Károly *Mikor kerek volt a világ* című családtörténete, majd a *Mikor az angyalok túljártak a világ eszén*, ami tulajdonképpen a folytatása. A *Mikor kerek volt a világ* Karcsi családjáról szól, akik eredetileg Nyírderzsben gazdálkodtak. Ott van a családi temető, ahova a mai napig visszajárnak; összegyűlik 4–5 évente az egész család, ötvenen–hatvanan, elmennek, piknikeznek egyet, alszanak egyet a sírok között, megtárgyalják a fölmenőkkel, hogy minden rendben van a családdal és aztán mennek vissza szanaszét a világba. Az ő családja '44-re már elvesztette a birtokot, mert aki megörökölte a nagypapától, a legidősebb fiú, nem tudott gazdálkodni. Úgyhogy addigra ők Debrecenben éltek főleg, és a család egy része Pesten. A debreceni családrész, az akkor, amikorról ez a Gideon Greif-könyv szól, akkor érkezik meg az auschwitz-i rámpára. Körülbelül negyvenen–ötvenen. Egyetlen egy valaki marad életben közülük. Mert a negyvenes lány nem hagyta ott a hetvenes édesanyját, azt mondta, hogy ahova a mama megy, oda megy ő is, jó, mondták, akkor balra. Az ötéves kislányt nem hagyta ott az édesanyja, jó, mondták, akkor balra. Holott eredetileg őket a munkára szelektáltak közé állították. És így maradt életben egyetlen egy valaki, aki elmondta a pestieknek, akik megmaradtak mind, hogy mi történt a többiekkel. Úgyhogy..., de a pestiek megmaradtak. És nagyon furcsa, és ez valószínűleg szintén közös Gideon Greif interjúalányaiban és Fenyvesi Karcsiban, egyikükben sincs gyűlölet. Egyikükben sincs harag most már. Megbocsátottak. Nem felejtnek, mert felejtetni nem lehet. De megbékéltek magukkal is és a család halott tagjaival is. Volt, akinek nagyon sokáig tartott, volt Karcsi szüleinek a generációjából, akiknek soha nem sikerült, tehát ő ugyan életben maradt, de konkrétan azt mondta, hogy minek. De akik most élnek, azok mind elégedettek az életükkel és boldogok. És ugyanez jellemzi Greif interjúalanyait – hogy most átkössek a könyvre magára –, hogy ők is, legyünk őszinték, a földi pokol legmélyebb bugyrában töltötték boldog hónapokat, sőt éveket, volt, aki két éven keresztül csinálta, és mindegyikük úgy érzi, hogy ő személy szerint bosszút állt Hitleren, egyszerűen azzal, hogy túlélte, és el tudja mesélni, hogy mi történt ott. Mert a túlélésre egy százalék esélyük sem volt. És aki mégis életben maradt, az családot alapított, gyerekei vannak, unokái vannak, fölnevelte őket, szereti őket, ami – ha valaki elolvassa a könyvet, hogy min mentek keresztül – nem kis teljesítmény, és mindegyik elégedett az életével. És úgy érzi, hogy a legszörnyűbb helyről ő visszaért és ezzel valószínűleg célja volt az Úristennek. Többek között az, hogy elmondja, és hogy megbocsásson magának és a többieknek, akik ezt az iszonyatos munkát végezték, amiről a könyv szól.

Az előző gondolatot folytatva, a magyar könyvkiadás is nagyon gyorsan szokott reagálni az ebben a témában megjelenő könyvekre. Az itt bemutatott könyv először 1995-ben jelent meg Németországban. Húsz éve, ha jól számolom?

Igen, és valószínűleg most se jelent volna meg magyarul, hogyha nem készül el a *Saul fia*. Részben azért, mert ez annyira szörnyű, hogy az ember meggondolja, hogy hozzányúl vagy nem nyúl hozzá. Másrészt az, hogy – most mondta a professzor – már dolgozik a teljes interjúköteten. Körülbelül 100 sonderkommandós maradt életben. Amikor ő a '80-as években elkezdte gyűjteni az interjúalanyokat, akkor még körülbelül

harmincan-negyvenen éltek a világ legkülönbözőbb tájain, és ő mindegyiket megkereste és interjút készített velük. Mindegyik interjú megvan, és most fogja feldolgozni egy kötetben az összeset. Na az lesz a mi számunkra érdekes, mert szerintem ott már lesznek magyarok is. Ebben a kötetben magyarral nem találkozunk, holott tudjuk, hogy dolgoztak a sonderkommandóban magyarok is. Ugye a sonderkommandóban elég nagy volt a fluktuáció, hogy finoman fogalmazzunk. Időnként, hogyha németeknek olyanjuk volt, akkor a teljes sonderkommandót elküldték a gázba és szereztek új embereket, akik onnantól kezdve folytatták ezt a munkát, tehát meglehetősen sok magyar is belekerült a sonderkommandóba. No, az ő interjúikra leszek én nagyon-nagyon-nagyon kíváncsi. Ebben a könyvben meglepően sok a görög zsidó. Nem tudom, hogy hányan tudtuk, hogy Görögországban nagyon komoly zsidó közösség élt. Még hozzá egy olyan zsidó közösség, amelyik nem beszélt jiddisül. Ladino nyelven beszéltek, ezek olyan zsidók voltak, akik Spanyolországból menekültek el, amikor ott az 1400-as évek végén elkezdték üldözni a zsidókat és a mórokat. Akkor ők az Oszmán Birodalomba menekültek, mert ott elég pocsék életük volt ugyan, de mindenesetre volt egy poszibilis életük. Ott nem üldözték őket. És ezek közül telepedtek le nagyon sokan Görögországban. Ők az eredeti spanyol zsidó nyelvet, a ladinót beszélték és a görögöt. Ezért például nagyon lelkesen szelektálták őket a sonderkommandóba, mert ők nem tudtak kommunikálni a többi zsidóval, aki érkezett. Nem volt közös nyelv.

A sonderkommando egy kicsit még mindig tabutémának számít. Az utóbbi hónapokban, a Saul fia kapcsán egyre többet tudunk meg róluk, de még mindig sok a kérdés.

A sonderkommando. A könyv elején van egy nagyon hosszú, nagyon alapos tanulmány, akit mélyebben érdekel a dolog, annak ezt tudom ajánlani. Különböző is tudom ajánlani a könyvet. Nem egy szívderítő olvasmány. Tehát a sonderkommando eredetileg nem zsidókból állt. Az első sonderkommando lengyelekből és oroszokból, orosz hadifoglyokból állt. Aztán folyamatosan és fokozatosan cserélték le őket zsidókra, csupa fiatalember volt, életerős fiatalember, akik rögtön az elején szembesültek azzal, hogy a teljes családjuknak annyi; tehát akikkel ők együtt érkeztek, egy marhavagonban, szeretteik, barátaik, családtagjaik, a falubeliek, a városbeliek, azok mind meghaltak, mind. Ők maradtak életben. És az ő dolguk az, hogy miután elgázosították a családjukat, és aztán az összes többi érkező zsidót, kihúzkodják a gázkamrából a holttesteket, átkutassák őket, hogy rejtegetnek-e még értéktárgyakat. Az emberek nagyon-nagyon ügyesek és mindenféle, egy kis ékszer, egy kis arany, egy kis ez-az azért a holttesteken is volt még, holott pucérra vetkőzve kellett bemenniük. Az ő dolguk volt az aranyfogakat kitépni a halottak szájából, az ő dolguk volt lenyírni a nők haját – magyarázza meg nekem valaki, mi a franc szüksége volt a németeknek több tonna gyönyörűsége, hosszú, zsidó, női hajra! Egyszerűen az ész megáll. Mert az, hogy a szemüvegeket begyűjtik, oké. A ruhákat begyűjtik, oké. Fura gusztus, de jó. De könyörgöm... Lenyírták őket, és akkor az így már többszörösen meggyalázott holttesteket szállították el a sonderkommandósok az égetőkemencékbe, elhamvasztották, a hamut kiszedték, ami nem égett el – ez rendszerint a medencecsont volt –, gondosan megtörték kis kalapácsokkal, és aztán időnként összegyűjtötték néhány nagy hordóba és vitték a..., a németeknek mindig nagyon jó humorérzékük volt, erről

híresek. Ők nevezték el ezen hordók tartalmát haleleségnek. És ezt a Visztulához vitték és beleborították a folyóba, hogy nyoma se maradjon. Semmi. És ha véletlenül arany fogat találtak a hamvak között, akkor az illető sonderkommandósnak nagyon keserves percei voltak, mert akkor nem volt elég alapos és nem vette észre. Tulajdonképpen, amikor már az égetőkemencékbe hordják a holttesteket, az egy – ha lehet azt mondani –, az már egy kulturált megoldás. Mert az eredeti rendszer az volt, hogy volt két kicsi ház Birkenauban, ezeket hívták fehér és vörös háznak, illetve egyes és kettes bunkernek, és ezek voltak a gázkamrák. Ott gázosították el az érkező zsidókat, akiknek ott a mezőn kellett levetkőzni pucérra egymás előtt. Ott gázosították el, onnan szedték ki a holttesteket, és akkor a sonderkommando szépen elvitte őket, ástak nagy tömegsírokat abba behelyezték, oltott mész, föld, annyi. Aztán egy fél év, háromnegyed év múlva azt mondták, hogy ez nem jó megoldás. Ki kellett bontani a sírokat, ugyanúgy a sonderkommandónak, kiszedni a halottakat és elégetni. Ezek után épülnek föl az égetőkemencék. Az sokkal praktikusabb és csak a környéken élők reklamáltak, mert hogyha olyan volt a széljárás, akkor hát... az égő hús az nagyon büdös. Az égő hajról ne is beszéljünk, tehát iszonyatos bűz terjengett a környéken és akik ott éltek, nem szabad akaratukból, hanem mert oda születtek, azok azt mondták, hogy az egy dolog, hogy hullanak a zsidók, mint a legyek, de hogy ilyen büdös is van! Illetve hát, ahogy éjjel égtek ezek a máglyák, amiken eredetileg elhamvasztották a holttesteket, attól félték a németek, hogy jönnek a szövetséges bombázók és lebombázzák őket. Ugye teljes elsötétítés, csak ezek az óriási máglyák égnek, amiken elhamvasztják az áldozatokat. És azért legyünk őszinték, gratulálok a szövetségeseknek, soha egyetlen bomba nem esett egyetlen táborra sem. Gondosan elkerülték őket.

Tegnap este kaptam meg a könyvet, tehát elolvasni még nem nagyon volt időm, csak beleolvasni, de az az egy már biztos, hogy életem egyik legnyomasztóbb könyve ez.

Nagy valószínűséggel igen.

Ez a könyv nagyon komoly tabukat is döntöget. Még soha nem volt szó a sonderkommando működéséről. Ha mégis megjelent valahol a téma, elsősorban kollaboránsként állította be a sonderkommando tagjait. A sonderkommando tagjai ugye feldolgozni sem tudták, nemhogy még beszélni, nyilatkozni is róla, tehát többek között még Hannah Arendt is kollaboránsként kezelte őket.

Igen. A világ... ugye ez a tipikus esete annak, hogy senki se kiköpni, se lenyelni nem bírta a történetet.

Emellett viszont, hogyha egy kicsit továbbtekintünk, talán kilépve kicsit a II. világháború rémtetteiből, sokkal több tabut is döntöget ez a könyv. Ahogy én belelapoztam, rögtön itt az elején van egy vers. És ez a vers így kezdődik, hogy: „A helyemben mit tettél volna?...” Ezt szélsőséges helyzetekben máshol is megkérdézhethetnék azok, akik bizonyos dolgokat muszáj volt, hogy megtegyenek és később emiatt vonják őket felelősségre.

A nagy kérdés az, hogy kinek mit és mennyire muszáj. Általában az ember életében a legmuszájabb helyzetben is van választási lehetőség. Ha nagyon alaposan megnézzük,

a sonderkommandóban is volt választási lehetőség: öngyilkosok lehettek. Vagy csináltak. Ennyi volt a választásuk. Igen. Hannah Arendt aránylag kis megértéssel nyilatkozik róluk, vagy Primo Levi, akinek az *Ember ez? Fegyvernyugvás* című duplaregényét is mi adtuk ki és hát azt is tudom ajánlani bárkinek, aki igazán depresszív akar lenni, mert fantasztikusan jó könyvek, de hát retteneteseek, ő már sokkal több megértéssel nyilatkozik. De hát ugye Hannah Arendt-tel ellentétben ő ott volt. Ő látta, átélte, tudta, hogy vannak helyzetek, amikor nincs jó út. Nincs jó választás, konkrétan választás sincsen. Ezek a szerencsétlen tízen-húszon éves fiúk ezek nem akartak sonderkommandósok lenni. Egy nem volt köztük, aki azt mondta volna, hogy én oda szeretnék kerülni. Jó, nem is nagyon tudták, hogy... Gondosan úgy válogatták őket a németek, hogy mit tudom én, ki volt ács közületek, fiúk? Jó, akkor te jobbra. Ki volt cipész? Akkor te is jobbra. Többiek balra. És kiderült, hogy nem ácsra meg nem cipészre van szükség, ezeket az embereket mind a sonderkommandóba válogatták. Senki nem jelentkezett, senki sem akart ebben részt venni; ott találták magukat. Egy elképzelhetetlen helyen, annak is a legmélyebb pokoli bugyrában. Eleve Auschwitz eléggé elképzelhetetlen volt. Kertész Imre szintén ott volt. Neki is körülbelül húsz évébe telt, mire valahogy úrrá lett az anyagon és megírta a *Sorstalanságot*. '75-ben jelent meg. Ez egy tökéletesen előzmények nélküli, példa nélküli, ép ésszel és normális érzékekkel felfoghatatlan hely volt. És akkor ott vannak ezek a szerencsétlen fiúk. Tényleg fiúk. Fialalok. Mindent elveszítettek, mindent, amijük volt, az otthonukat, a családjukat, mindenüket. A nevüket. Megérkeznek és onnantól kezdve számok. Senkinek nincs neve, száma van. 78296-os kilépni! Ennyi. Ez ő. Nincs arca, nincs egyénisége, semmije nincs. Egyetlen egy dolga van: a holttesteket elégetni és aztán a port elszállítani a németek vezetésével a Visztulába.

Azért kicsit árnyaltabb a helyzet, mert épp egy olyan részletbe olvastam bele, ahol az egyik görög származású túlélő viszont arról beszél, hogy igen, voltak olyan sonderkommandósok is, akik aránytalanul kegyetlenkedtek.

Az emberek mindenhol emberek. Lehet, hogy mindenét elveszítette, de ettől még... Igen. Voltak olyanok, akik a vallást megtartották mindezen közben. Elvégezték a napi három imát, amit el kell. Elmondták a Kaddist a holtakért. Legalább hetente egyszer. És voltak olyanok, akik tökéletesen állati sorba süllyedtek vissza, tulajdonképpen nem nagyon meglepő. Az ember nem szívesen gondol bele, hogyha ő hasonló helyzetbe kerülne, akkor hogyan viselkedne. Most mindenféle elképzeléseink vannak, hogy mi milyen jó emberek vagyunk. Fogalmunk nincs róla. Egyszerűen fogalmunk nincs róla. Nekik sem volt, amíg nem csinálták, el nem tudták képzelni. Tehát igen, voltak tökéletesen elállati-asodott, minden emberi érzésből kivetkőzött sonderkommandósok, és voltak olyanok, akik megpróbálták foggal-körömmel ragaszkodni az emberségük maradékához. Ahhoz a kicsihez, ami volt nekik. Számomra a legszívszaggatóbb a Jankl Silberberg-interjú. Ő kohanita, tehát halottnak a közelébe nem mehet, ultra-ortodox családból származik. A belzi Csodarabbi egyik leágazása a család. Hihetetlenül becsületes, tisztességes, keményen dolgozó, nagy tudású satöbbi, satöbbi. És amikor megérkeznek egy marhavagonban, Ja'akov jobbra, a többiek balra, és onnantól kezdve ő is a sonderkommando tagja. És egyszerűen nem bír vele megbirkózni. Két héten keresztül mint akit tarkón vágta,

úgy támolyog, a többiek lökdösik jobbra-balra, hogy őt ne vigyék el és öljk meg, ha már életben maradt, és a sonderkommandóban volt egy dajan, egy zsidó bíró, aki szintén aránylag keveset dolgozott és aránylag sokat imádkozott, szintén egy ultra-ortodox családnak a sarja, és őhöz elrugdossák, hogy menj, beszélj vele. Odamegy és azt mondja, hogy hogy lehet ezt kibírni? Erre ő azt mondja, hogy sehogy, túl kell élni. Valahogy. De hát én ezt nem csinálhatom. Akkor meg fogsz halni. Próbáld meg. Igyekezz. Valakinek életben kell maradni, hogy elmesélje, hogy itt mi történt. És ha téged erre választott ki az Úristen, akkor neked kötelességed megpróbálnod életben maradni. Lehet, hogy kohanita vagy, ez balszerencse. Én is az vagyok. És életben marad. És ő az, aki a legkevésbé tudott megbirkózni az egésszel. Fantasztikus módon kikerül aztán Izraelbe és pékként helyezkedik el. Azt mondja, hogy az éjszakákat nem lehet elviselni. Nappal még istenes, de az éjjelt nem lehet kibírni. Nem tudok aludni. Éjjel nem tudok aludni, mert ugyanott vagyok megint. És harminc és negyven és ötven évvel később is még mindig, minden éjjel ugyanott járok.

Egy kicsit visszakanyarodva, amikor arról beszéltünk, hogy vannak, akik kollaboránsnak tartották őket, vannak, akik áldozatoknak, de, és talán ez is az oka, hogy kívülről nem lehetett egyértelműen megítélni a helyzetüket, valamivel jobb ellátásban részesültek, mint a többiek. Tisztában voltak azzal, hogy ők is meg fognak halni?

Persze, természetesen. Körülbelül az első dolog, amit megtudtak, az az volt, hogy: hol a családunk, hát nézzetek oda, ott a füst, na ott. Ezek most ők. A második az volt, hogy mi is meg fogunk halni. Mind meg fogunk halni. Az előttünk járók is mind meghaltak, mi is meg fogunk halni. Mindent el kell követni, hogy valaki életben maradjon és be tudjon számolni erről. És írnak mindenféle feljegyzéseket, amik auschwitzi tekercek néven ismeretesek, amik főnmaradtak itt-ott-amott, elásták őket főleg Birkenau területén és némelyik jobb, némelyik rosszabb állapotban, de fennmaradt. Amikor az oroszok felszabadítják a táborn, akkor nagyon sokat kiásnak, és ezek azóta is orosz levéltárakban vannak, de valószínűleg még mindig lehetne találni a tábor területén ilyen elásott, titkos, elrejtett iratot. Tehát ők tudják, hogy meg fognak halni, ahogy a vers mondja az elején. Igen. Jobb ellátás, milyen áron. Azért jobb az ellátásuk, mert amikor megérkezik az éppen esedékes transzport, akkor a németek kinn állnak a rámpa mellett, szelektálnak, akik mennek a gázba, balra; akik megmaradnak, mert valamire használhatónak ítélik őket, teljesen lóugrás szerint, tehát semmiféle logika nincs a dologban. Egész transzportokat küldenek ugyanígy a gázba. Senkit nem választanak ki semmiféle munkára, holott egy csomó gyárat innen látnak el rabszolga munkaerővel. Ahogy megérkezik a transzport és kettéválasztják az embereket, azt mondják: és hagyjanak itt minden csomagot. Azokat majd maguk után viszik. A Kanada-kommandó, szintén auschwitzi rabok gyűjtik össze a rámpa mellett az otthagyt kofferokat és egyéb holmikat, de hát egy kistáska azért rendszerint marad az emberekkel, amikor elindulnak a gáz felé. Akkor ami velük volt, azt az öltözőben kell hagyniuk. „De jegyezzék meg, hogy hányas számú fogas, hogy megtalálják, amikor kijönnek a fertőtlenítésből.” „Figyeljen, hajtssa össze a gyerek ruháját, ne csak így dobja le a földre.” Az otthagyt holmikat már a sonderkommando gyűjti össze, amíg a tulajdonosaik a gázban haldokolnak. Amit ott találnak, abból az értékeket le kell adni a

németeknek, és miután a németek bíznak saját magukban és az SS-ben, ilyen perselyszerű, lezárt ládába kell beledobálni, hogy a németek se tudjanak belenyúlni, de ami a ruhákat illeti, azokat rendszerint a Kanada-kommandó megy és összegyűjti ismét, de az ételt például ők megehetik. Mindenki éhezik. Mocskosak, tetvesek, nyomorultak, mindenki éhezik. Rettenetesen éhezik. Egy liter leves a fejadag. Normál fogolynak. Majdnem mindegyik interjúban előkerül, hogy: és amikor holland zsidók jöttek, akkor mindenféle konzerveket hoztak. És amikor magyar zsidók jöttek, akkor kolbászt hoztak meg füstölt libamellet. Az étel hihetetlenül központi kérdés a számukra. Meg az alkohol. Valamivel túl kellett élniük. A legtöbb ivott. Böcsületesen. Masszívan. Nem csodálom. Jobb az ellátásuk, mert ezt az ételt megehetik, de azt is pontosan tudják, hogy ez a jó ellátás addig tart, amíg jönnek a transzportok. Rájuk is addig van szükség, amíg jönnek a transzportok. Ha a transzportok leállnak, márpedig ez '44-ben megtörténik, onnantól kezdve semmi szükség rájuk. Sőt, kifejezetten nem kívánatosak, mert ők olyan dolgokat láttak, amiket élő embernek nem lett volna szabad látni. Ezért tudják, hogy ők mind meg fognak halni, és ezért isteni csoda, hogy Greif professzor még negyven embert talált, aki onnan jött vissza. Addig, amíg jönnek a transzportok és hozzák az ételt magukkal, akármit, bármit, és ők megeszik, addig a saját ételfejadagjukat, amit megkapnak a tábor konyhájáról, azt továbbadják a dolgozó, többi, kinti zsidónak. Megvan a megegyezés a konyhával, hogy igen, idehozzák a levest, de aztán viszik vissza és kiosztják a többiek között, hogy azoknak egy kanálnyival jobb dolguk legyen. Amikor vége van a transzportoknak, onnantól kezdve ők is abból élnek, amiből a többiek, és elkezdik lebontani a létesítményeket. Gondosan kiszereleik a kemencéket, tüchtig módon, lebontják a krematóriumot, az egész komplexumot, úgy, hogy újra lehessen hasznosítani természetesen, nem felrobbantjuk, semmi ilyen durva megoldás, az nagyon praktikus lesz még valahol valamire. Gondosan lebontják azt, ahol dolgoztak és ahol éltek. A krematóriumban élnek. Ott laknak. Lent vannak a kemencék, fönt vannak a priccsek az emeleten. A tetőtérben. Legalább nem kellett fájni. Tehát bontják. És addig élnek. Amikor vége a bontásnak, akkor jön az, hogy iszonyatos sebességgel megpróbálnak beolvadni a többiek közé. Huss, eltűnnek. Besorolnak az összes többi fogoly közé, addigra már ők sincsenek jobb fizikai állapotban, mint a többiek, és akkor elkezdik hajtani őket. Elhajtják őket kétszáz kilométerre nem tudom hova, a bolygó zsidók. Ezek a lerongyolódott, éhező, két lábon járó csontvázak, már amelyik két lábon, mászkálnak föl-alá a dicsőséges Reichben, és a németek nem tudják, hogy mit kezdjenek velük, csak ott ne maradjanak. Meg itt se maradjanak. Meg amott se maradjanak. Aztán előbb vagy utóbb találkoznak vagy a Vörös Hadsereggel vagy az amerikaiakkal, és akkor megmenekültek. Minden második nap végigjárja a menetoszlopot az SS: ki volt sonderkommandós? Lépjen ki! Ki volt sonderkommandós? Lépjen ki! S akkor ott agyonlövik, hogy ők ne maradjanak életben. És így is életben maradnak ennyien.

A könyv elején a tanulmány elég sokat idéz sonderkommandósok feljegyzéseiből, volt, aki ott a szoba falára vésett föl különböző történeteket, volt aki, aki jegyzeteket készített, noteszt, amit utána elrejtettek, és ugye így maradt fenn az a négy fotó is, amit nagyon sokan ismerünk.

A négy fotót azt kicsempészítették. Nem sokan szöktek meg Auschwitz-Birkenauból, de egy pár embernek sikerült, és az egyik vitte magával a négy fotót. Egész pontosan azt hiszem, hogy

effektíve a fényképezőgépet vitte magával és kint hívták elő a fotókat. Ez a négy fotó bejárta a világot. Konkrétan minden döntéshozónak a kezébe került. Azért mondom, hogy csókolatom a szövetségeseket, mert még ekkor sem hullik egyetlen bomba egyetlen lágerre sem.

Ezekből a főljegyzésekből én azt olvastam ki, hogy ők ezt nem tudták földolgozni, már akkor nap mint nap próbálták magyarázni, hogy ezt ők nem önszántukból csinálják, és hogy az utókor is egyszerűen értesüljön arról, hogy ők ezt nem önszántukból csinálták, amit csináltak ott; és ugye utána egész eddig gyakorlatilag semmi információ nem nagyon jött, amíg el nem készült ez a kötet.

Igen. Ezt most nem mondom és maguk nem hallják, meg fognak jelenni ezek az auschwitz-i tekercek. Pokoli munka lesz ezekkel babrálni, mert nagyon károsodott szövegek. Rettegetesen összefüggéstelenek, itt-ott egy-egy passzus, itt-ott egy-egy szó, valamennyit már az előszóban, a bevezető tanulmányban idéz belőlük a professzor. Sokat küszködünk a fordítóval, amíg valahogy megoldottuk ezt a szöveget. Az, hogy a szöveg lefordult jiddisről németre, németről angolra, s angolról magyarra, ez nem könnyítette meg senkinek sem a dolgát. Ezeket értelmezni kell, ez maga lesz a pokol. De, igen, ezek a szerencsétlen fiúk írják a főljegyzéseiket, aki tudja – abban az értelemben, hogy igénye van rá és van tolla meg papírja, ami nem annyira egyértelmű a lágerben, és küszködnek azzal, hogy az életben maradás parancsa az elég sok mindent felülír, hogyha az embertől már mindent elvettek. Ők nem akarnak meghalni. Nagyon egyszerű. Megcsinálják, amire kényszerítik őket, mert élni akarnak. És melyikünk ne akarna élni? És ki az, aki emiatt az első követ vetheti rájuk, hogy azt mondja, hogy ő inkább. És egy csomóan meghalnak. Jó páran öngyilkosok lesznek. A klasszikus történet: az egyik sonderkommandós fölfedezi, hogy az édesanyja ott van a szelektált transzportban. Megérkezett. Észreveszi a fiát és azt mondja, hogy: Kisfiam, és akkor mi lesz most velünk? Hát most mentek a fürdőbe. Igen. És a fürdő után mi történik velünk? Hát kaptok kávé meg kalácsot, és aztán elvisznek titeket dolgozni. És akkor a für... Tudod mit, Mama? Megyek veled én is. És megy, leveszi a ruháját, fölveszi a darab szappant, ami oda volt készítve mindenkinek, amit aztán kivesznek a hullák kezéből és visszaraknak, és megy az édesanyjával. Köszöni, ennyi. És hogyha ott nem is lettek öngyilkosok, nagyon sok, miután felszabadult, miután valahogy feltáplálták és összekalapálták őket, akkor lett nagyon sok öngyilkos. Mert akkor már volt módja és ideje átgondolni, hogy mi történt, miben vett ő részt. Nem saját szabad akaratából, nem. De kényszerből miben. És akkor sokan öngyilkosok lettek. Aki túlélte, mind elmondja, hogy: viszont sírni már nem tudok. Azóta nem sírtam. Képtelen vagyok rá. Semmiért. Minden könnyünk elapadt.

Valamennyire közel kell engednie magát a szerkesztőnek a szerkesztendő anyaghoz, azért, hogy meglássa benne az egységet, tehát hogy használni tudja – mennyire volt ez nehéz? Ezekkel a történetekkel.

Ó hát mondom, azért hála Istennek nem teljesen szűzen kerültem a dologba, mert azért jó néhány SS és II. világháború bugyirairól szóló könyv átment már a kezemen, de nagyon nehéz volt elviselni. Legyünk őszinték, ezt, ha valaki így odaadná, hogy olvasd el, akkor azt mondanám, hogy kösz, nem. Kapacitásom az önkínzásra véges...

Sajnálom, ha kihagytam volna. Tehát nem bántam meg, hogy megszerkesztettem – ez legalább háromszori végigolvasást jelent azért, nagyon sok munkám van benne, nem élveztem, egyetlen másodpercét sem élveztem. Tényleg hiánypótló mű, és végül is nem annyira fekete, mint amennyire ezekből a történetekből, amiket itt megosztottam, kiderül. Az, hogy ez a nyolc ember meg tudott birkózni ezzel – mondom, akik nem tudtak megbirkózni, azok effektív halottak. Akik túléltek, és az utána következő egy–másfél évet túléltek, azok az örök túlélők, és végül is ez átjön ezekben az interjúkban. Hogy az élet szép. Ők tudják, hogy mennyire szép. Egészen pontosan mennyire. És hogy mi az, ami jó benne. A legapróbb részletekig. És vissza tudnak már emlékezni úgy a gyerek- és fiataalkorukra, hogy az milyen gyönyörű volt, és milyen csodálatos. És el tudják mondani a mostani életükről, hogy jó életük van. Szép, szerető családjuk, sikeres gyerekeik, kedves feleségük; és hát ott van ugye nyolc interjú. Ha valaki megszámlolja, hét, ugyanis az egyik egy testvérpár. Akik ott a sonderkommandóban is együtt voltak és mindent elkövettek, hogy együtt legyenek, és azóta is együtt vannak, egymás mellett laknak egy izraeli városkában, és ők is pontosan tudják, hogy az életnél nagyobb adomány nincs. Megszenvetkedtek érte és most minden nap elmondhatják maguknak, hogy ők győztek. Nem Hitler, ők személy szerint. Nyolcan. Túléltek. Itt vannak. És mindenkinek el tudják mesélni, hogy mi történt. És hogy ők onnan visszajöttek.

Elhangzott Balatonfüreden, 2016. április 13-án